

Boros János

AZ ÉGHAJLATVÉDELEM POÉTIKÁJA ÉS ETIKÁJA FELÉ

Ragadozók, bányászat, Szent Ágoston

A párizsi éghajlatvédelmi egyezmény (2015) alkalmából Franciaországban bemutatták *Az idők változnak (Les temps changent)* filmet (Marion, Revière 2015) arról, milyen lesz Franciaország az éghajlatváltozás következtében, hacsak nem sikerül a folyamatot megfordítani. A bordeaux-i szőlőtermelő vidékek elsivatagosodnak, a borászatok Angliába költöznek, sáskajárások lepik el Párizst, a nyári hónapokban nem lehet majd a szabadban tartózkodni, az esőt csak hírből vagy katasztrófális felhőszakadásokból és viharokból fogják ismerni.

Az 1960-as évektől folyamatosan emelkedik a föld felszínének hőmérséklete, ami gyakorlatilag mindenre és mindenkire, a természetre és az egyes emberre kihatással van. Ha az éghajlat az emberek számára nehezen elviselhetővé válik, akkor veszélybe kerül annak a lehetősége, amit „jó életnek” nevezünk. Ahogy Arisztotelész hangsúlyozta, a jó és a boldogság keresése tekintetében háromféle ember létezik, a „nagy tömeg és a durva lelkületű emberek a gyönyört tekintik a jónak és a boldogságnak, és ezért az élvezethajhászó életet kedvelik.” (Arisztotelész, 1095b). A közügyekkel foglalkozók a dicsőséget, az elmélkedők a bölcsességet keresik, mint a jó élet formáját. Ám mindezt csak akkor tudják keresni, ha fennálnak a jó élet keresésének feltételei. Amennyiben a föld elveszíti azt a képességét, hogy fenntartsa az emberi életet, akkor nem csak a jó élet, de maga az élet válhat lehetetlenné, teljesen függetlenül attól, hogy a jó fogalmát képtelenek vagyunk egyetemesen meghatározni. Abban biztosak lehetünk, hogy csak az élő embernek van lehetősége a jó életre, bármit is tartson valaki saját maga és a hozzá közelállók számára jónak.

A klímakutatók 97%-a és az ipari országok tudományos akadémiai egyetértenek abban, hogy a felmelegedést az ember, az emberiség okozza.

Ez a megfogalmazás ugyanakkor csapdát rejt. Az emberiség *mint* emberiség csak átvitt értelemben képes okozni valamit, amennyiben az okozás egyedi cselekvést feltételez. Az ember általában és az emberiség együttesen nem cselekszik. Egyének cselekszenek, egyedül vagy közösségben. Ha úgy fogalmazzunk, hogy az éghajlat változását minden egyes ember saját felelősségével és felelősségében idézi elő, az hasznosabb lehetne a változás elleni gondolkodási és cselekvési stratégiák kidolgozásában. A demokratikus társadalomban nincs diktátor, aki diktálná a teendőket. Ennél fogva minden egyes ember széles körben szabad és felelős azért, hogy mit cselekszik és nagyobb méretekben mi történik. A kérdés természetesen az, hogy az egyéni felelősség vállalása és az egyén akarata az éghajlat megvédésére hogyan képes olyan politikai akaratot képezni, amely kifejeződik a törvényhozásban és a törvény végrehajtásában illetve végre hajtásában. E kérdés megválaszolása döntő jelentőségű az éghajlat-változás irányának megfordítására irányuló törekvések számára.

Az egyes ember nem képes változást előidézni, ugyanakkor felelősségre csak egyén vonható, csupán ő felelős. Közösségek nem képesek felelősséget vállalni, legalább is nem közvetlenül és egyszerű akarati döntéssel. Az egyedek közösséget alkotnak, egészen a nemzetállamokig, de a cselekvő mindig, minden alkalommal az egyén. Az

egyén ül be a nagyfogyasztású terepjárójába, az egyén utazik repülővel távoli szigetekre nyaralni, az egyén vásárolja meg a legújabb divatú ruhát. A felelősséget az egyes ember viseli, még ha az egyes emberek cselekvési hatóköre el is tér. Egy politikusnak nyilván összehasonlíthatatlanul nagyobb a felelőssége, mint egy vízvezetékyszerelőé. Az egyének tudatos aktivitásából áll össze a nagy egész, az emberiség „cselekvése”. Az etikának az egyének szintjén van jelentősége, nagyobb összefüggésekben ezt helyettesítik a szabályok, az egyezmények, a törvények. (vö. Gardiner, Thompson).

Hogyan juthatunk el oda, hogy hatékonyvá váljunk nagyban, a bolygó szintjén az egyes ember akarata hogy megmentse az éghajlatot és megállítsa az általános felmelegedést? A továbbiakban amellettt érvelek, hogy e kérdés igenlő megválaszolására és a válaszok gyakorlati alkalmazására csak a technológiai és gazdasági értelemben erős nemzetállamok képesek. Fenntartani és megtartani az élhető világot minden egyén feladata, de az erre vonatkozó akarat csak akkor lesz eredményes, ha közös akaratképzéssé és cselekvéssé azaz politikává és törvénné válik.

Fenntarthatóság és etika

Mit akarunk fenntartani és mi köze mindehhez az etikának? A föld állapotát szeretnénk fenntartani, abban az állapotban, ahogy azt az emberiség kapta. A homo sapiens hozzávetőleg kétszázézer éve él a földön és olyan lakóhelyet kapott örökségül a föld keletkezése óta eltelt több, mint hárommilliárd évtől, amelyben élni tudott, berendezkedett, élelmet, otthont talált. Tevékenykednie kellett a fennmaradásért, de soha nem vett el annyit a természettől, hogy az ne lett volna képes megújulni, vagy ami a föld természetes létezését fenyegette volna. Ez a helyzet változott meg az elmúlt kétszáz évben. A technológia fejlődésével hatalmas mennyiségű energiára, élelmiszerre, térre volt szükség és ezt a földből, a földtől vették el.

Az elvétel nem a táplálkozás biológiai spontaneitásával történt, mint a többi élőlény esetében, hanem egy olyan adottság segítségével, amellyel csak az ember rendelkezik: a gondolkodás, az értelem, az elme, az emberi agy által. Megjelent a föld felszínén egy új típusú ragadozó, amely nemcsak felfal minden élő, amit környezetében talál, de még a földet, ennek korábbi korszakait és ezen keresztül saját maga múltját is bekebelezi.

Mondják, hogy a múlt nincs, így hatalmunk sem lehet felette, csak a jelen létezik. Szent Ágoston időről szóló fejtegetései meggyőzően mutatják be, hogy ami elmúlt, már nem létezik.

Ha nem létezne, nem lehetne visszahozni, felhasználni. A bányászat, a föld mélyének kiemelése és munkára fogása mi más, ha nem a múlt dolgoztatása számunkra?

Nem valami hasonló történik a föld mélyében a múltban elraktározott energiával, mint a mesében, amikor a szellemet kiengedik a palackból? Nem arról szól a mese, hogy kockázatos a szellem felszabadítása? A szellem mi magunk vagyunk, közege az agy. Fenn tudja-e tartani a szellem saját életfeltételét, a földet?

Szent Ágoston fejtegetései csak az egyén introspektív idő érzésére, a szubjektív idő szemléletére és az idő úgynevezett ontológiai státusára vonatkozhatnak. A múlt itt van maradványaiban. Nem aktív időként, de mint megkövült, akár a föld mélyére préselt és becsomagolt egykori jelen, amelynek cselekvősége bizonyos módon újra éleszthető.

Amikor a kőolajat felhasználjuk, például a belőle készült üzemanyag segítségével közlekedünk, valójában a múltat dolgoztatjuk a jelenben.

Bizonyos értelemben a múltat, a múltban kialakultat tesszük rabszolgánkká – azaz miközben értünk dolgozik, nem kap cserébe semmit. A rabszolgák fellázadnak, uraik ellen fordulnak, megsemmisítő erővel. A múlt- és a föld-rabszolgát is fel kell szabadítanunk és múltat, munkatársunkként kell kezelni, életünk helyeként, amely csak akkor működik együtt velünk, ha fenntartjuk, elismeréssel elfogadjuk, együtt működünk vele, bizonyos értelemben viszonyosan kiszolgáljuk, „fizetést” adunk neki, saját fennmaradásának törvényei szerint.

A kőolaj, a szén, a régmúlt jelenében kialakult vegyületek, kémiai reakciók eredményei. Mai reakcióba hozatalukkal, elégetésükkel energiát termelve felélesztjük a szunnyadó energiákat. Ember előtti idők energiái újra cselekvővé válnak és történéseket idéznek elő az emberi kultúrában, az egyes emberben és az egész bolygó természetes környezetében.

Szerves és biológiai struktúrák a nap energiája segítségével felépültek, az energiát strukturális fennállásukban felhalmozták, élet alakult ki, tevékenyek voltak, majd „lementek” a föld alá, szunnyadtak évmilliókat, és az ember közvetítésével felszínre jőve a bennük rejlő energia által újra cselekvővé válnak. A szénhidrogénekkal viszonylag összetett, magas energiaállapotú vegyületeket égetünk el. Ezek a föld alatti vegyületek a bolygón zajló különös anti-entropikus folyamatok eredményei, amelynek kiemelkedő eredménye maga az emberi agy.

Kétségtelenül minden anti-entropikus folyamatnak energiára, vagyis a „mérleg” másik oldalán növekvő entrópiára van szüksége. Földünk felmelegedése valójában entrópia növekedés, mint ahogy a kozmosz feltételezett és lehetséges „hőhalála” is az entrópia legnagyobb mértéke lesz. Az agy és tudat strukturáló, felépítő ereje és teljesítménye az entrópiánövekedés felszabaduló energiájából táplálkozik. Talán kimondható a tétel, minél nagyobb az emberi elme teljesítménye, annál nagyobb entrópiát termel.

Az agy és az emberi tudat ősrobbanás-szerű kibontakozásához végtelenhez közelítő energiára van szükség. Ahhoz, hogy egy ház megépüljön, egy beteg meggyógyuljon, egy gyermekből iskolázott felnőtt legyen, összeszedésre és összeszedettségre van szükség. Mindez munkát, energia felhasználást igényel, amit valahonnan venni kell, és nem vehető máshonnan, mint a fizikai világból, a föld bolygó készleteiből.

A tudomány és a technika fejlődése, az ezzel együtt járó életszínvonal emelkedés, a jobb társadalmi formák feltalálásának folyamata törvényszerűen vezet első lendületében a felmelegedéshez. Ez a folyamat nem fog, nem tud magától megállni, hacsak nem pusztulással. Az ipari forradalom kezdete óta néhány száz év telt el, és a jelenlegi klímaváltozást közvetlenül ez a korszak idézte elő. Az elme, a „szellem” saját fejlődéséhez kifacsarja a föld energiáit. A logika világa az okság erőit használja. A fejlődés szükségszerű föld-pusztító erejére rádöbbenve az emberiség, ha fenn akar maradni, legjobb erőit kell arra összpontosítania, hogy megfordítsa a folyamatokat.

Egyetlen lehetőségünk a menekülés előre. A technikai tudást, az etikai tagoltságot és a törvényhozást arra kell használni, hogy olyan energiaforrásokat találjunk, amelyekkel nem csak korlátlanul lesz energiánk, de amely képes a klímaváltozást megfordítani.

Még több tudásra, még több összeszedettségre és felelősség-vállalásra van szükség, hogy az idő-járás, az idő-múlás, a múlt idő újramegjelenése folyamatait megértsük és ellenünk forduló tulajdonságaikat megszelidítsük. De mi is az idő, és hogyan viszonyuljunk hozzá? Kezelhetjük-e mint előre haladást, mint múltat vagy újra-
jövötelt?

Szent Ágoston ideje

Szent Ágoston a *Vallomások* tizennegyedik fejezetében megkérdezi, „hogyan van meg az időnek két fajtája, a múlt és a jövő, ha a múlt már nincs, és a jövő még nincs?” Az idő folyamként, keretként, feltételként, az elemi tapasztalat feltételeként és csak ilyenként létezik, ám nyilvánvalóan nem fizikai tárgyként, mint például egy kő. Ha létezik az idő, akkor csak érzésként, elgondolhatóként, a gondolkodás és a tapasztalás feltételeként, vagy mint Kant számára, tiszta szemléleti formaként. Ágoston felteszi a kérdést: „A jelen pedig, ha mindig jelen maradna, és nem menne át a múltba, nem idő volna, hanem örökkévalóság. Ha tehát a jelen csak úgy lehet idő, ha át tud menni a múltba, hogyan mondhatjuk róla, hogy van; hisz az ok, amelynek erejében van, éppen az, hogy majd nem lesz, - következőleg csak azért nevezhetjük valóságos időnek, mert arra törekszik, hogy ne legyen!” A jelen az eseményekben, történesekben van, amelyek folyamatosan elmúlnak, ám lerakataik, kövületeik itt maradnak. A jelen csak úgy jelen, hogy folyamatosan átmegy a múltba, a múltba tevődik, elmúlik, miközben „akkor és ott” megmarad mindörökre. Elraktározódik az idő mint emlék, de elraktározódnak a folyamatok, amelyek a jelenben zajlanak és belekövülnek a múltba mint volt időbe és a fizikai térbe, ami az idővel ellentétben a jelenben marad. Az idő mint folyam, az idő mint feltétel, ha elmúlt, nem jön vissza soha többé – ez az idő örökkévalósággá válása abban, ami nincs jelen vagy nem jelen. A tér ugyanakkor megőrzi az idő múlását, a folyamatokat rögzíti magában.

Ágoston kérdésében az is benne rejlik, hogy a jelen ismeretelméleti feltétele saját múltja, hiszen a jelen csak az állandó múlttá válással gondolható el. Ha a jelen folyamatosan bekövetkező és azonnal múlttá váló események halmaza, akkor az események nyomai folyamatosan ott vannak a múltban, mint az eltelt időben, de ott vannak a jelen időben is, a térben, amennyiben az események hatásai és következményei, maguk az események térben rögzülnek az időfolyamban. Most vésem a követ, ez a most elmúlik, de a kő vésete megmarad. A megrögzült eseménynyomokban a múlttal kerülhetünk érintkezésbe és találkozhatunk vele, habár nem az időben, hanem a térben.

Szent Ágoston az emlékezetbe helyezi a múlt jelenlétét, a múlt idő jelene tudatunkban hagy nyomot és emlékké válik: „emlékezetünkből merítünk - nem ugyan elmúlt dolgokat, hanem szavakat a dolgok és események képeiből. Ezek ugyanis érzékeinken keresztülhaladva, lelkünkben állandó nyomokat hagytak. Példának okáért gyermekkorom nincs többé, csak a múltban van, amely szintén nem igaz valóság; de gyermekkorom képét, ahányszor csak rá gondolok vagy beszélek róla, jelenben szemlélem, mert még megvan emlékezetemben.” (Szent Ágoston XVIII. fejezet) Ez a múlt azonban csak a személy múltja, és nem a történelem ideje, amit később megerősít: „A három idő csak a mi felfogásunkban van, máshol nem található; a léleknek van jelen emlékezete a múltakról, jelen szemlélete a jelenről és van a jövőre vonatkozó jelen várakozása.” (Szent Ágoston XX. fejezet) Az idő Ágostonnál ismeretelméleti fogalom, mi magunk tekintünk a világra az idő rácsozatán keresztül,

és látjuk lelkünkben azt, ami korábban volt jelen, a jelenvaló jelent, és elővételezzük a későbbi, a jövőbeli jelent. „Lelkem, tebened mérem az időt ... értelmem dolgozik” (Szent Ágoston XXVIII. fejezet). A nyugati kultúra számára az idő a lélek folyamatos viszonyulása önmagához és a világhoz. Ez a kapcsolat és az *értelem munkája az, ami rendkívül energia- és anyagiigényes*. Ezeket a forrásokat a természettől vesszük el, bányászattal, magunkévá tesszük. Az egyre jobb és többet tudó értelemről nem mondhatunk le, azonosak vagyunk vele, következésképp az energiáról sem. Bányásznunk *kell*.

Múlt és bányászat

A bányászat, és a föld ásványkincseinek kinyerése a múlt visszahozása, elrablása vagy inkább kirablása, visszahozatala a jelenbe, az örökkévalóságba helyezett készletek feltörése. Felhatalmazott bennünket valaki, hogy a múlt raktárait kifosszuk? Milyen alapon vesszük el azt, amit évmilliók felhalmoztak? Nem olyan ez, mint a tolvajlás? Találunk valamit, és elveszük, magunkévá tesszük, anélkül, hogy kérdeznénk a birtokost, vagy kártalanítanánk. Nem csak rabszolgáskodtunk a földet, de ki is fosztjuk.

Hajtsuk uralmunk alá a földet, ahogy a Biblia első soraiban áll: „Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.” (Biblia, Ter.1.28.) Ám az eredeti héber kifejezés, *uredu*, amelyet „uralomként” fordítottak, valójában helyesen: „őrizve, gondoskodva művelni” vagy „művelve gondoskodni” jelentésű. (vö. Szécsi, Tóth 21., 64.; Lányi András, Hérány Ferenc, Tóth János írásai) Ennek ellentéte a föld kifosztása.

Ugyanakkor, a Biblia első sorai szerint Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert. Ez a hasonlatosság pedig nyilván abban van, hogy gondolkodni képes és felismeri szabadságát. Más szóval, az istenképesség, Isten felszólításai a Szentírásban, hogy hasonlítsunk hozzá, azaz kövessük parancsait, a leginkább energiaigényes feladat. A Bibliában Isten elvárja, hogy *mindent* megtegyünk hogy hűek legyünk képmási mivoltunkhoz, vagyis gondolkodjunk, dolgozzunk, energiát használjunk. Ezt azonban a földről is gondoskodva kell tartanunk. Amit elveszünk, azért fizetnünk kell, a föld épségét fenn kell tartanunk. Nem arra kaptunk felszólítást, hogy a földnek tolvajai vagy kirablói legyünk, hanem, hogy műveljük, azaz miközben veszünk, adjunk is, hogy munkatársai legyünk.

A technológiává váló ész a föld szempontjából az elmúlt évszázadokban rabszolgatartóként, kalózként, rablóként, tolvajként jár körbe, és magához ragad mindent, amit ér. Mígnem felfedezi, hogy a múlt kifosztásával saját jelen létezésének feltételeit szünteti meg. Mintha a múlt mint örökkévalóság éltette volna időbeli létünket, és most ezt számolnánk föl.

A gondolkodás objektívalódása

Az elmének időre van szüksége, az időn keresztül tapasztalja a világot, az időben él. Az idő és tudatosulása rendkívül anyag- és energiaköltséges. Az, hogy a világot időben érzékelhetjük, megtapasztalhatjuk, átalakíthatjuk elfogyasztja az energiát, amit ez a világ rendelkezésünkre bocsát. A megismerés és az ezzel járó világalakítás azzal fenyeget, hogy önpusztítóvá válik.

Az emberi agy mint neurológiai szerkezet működéséhez energiát használ, amit hagyományosan a táplálkozás révén biztosít. A gondolkodás technológiai *objektíválódása* révén új és új módon energiaigényes tárgyakat hoz létre, továbbá a gondolkodás maga is tárgyba helyeződött, amennyiben számítógépeket gyártott. A mesterséges intelligencia a gondolkodás meghosszabbítása, eszközeinek kitérítése, tárgyban való manifesztációja és működése. Energiaigényes tárgy minden, amit az emberiség technológiával azaz gépekkel létrehoz, továbbá az internet, amely ugyan csendes és a felhasználó helyen csekély energiát használ, ám a világhálót működtető hatalmas számítógép központok energiaigénye rendkívüli.

Megfogalmazható a tétel, hogy az emberi gondolkodás tárgyasulásával nem csak az emberi agy melegszik föl, hanem a gondolkodás tárgyai is vagy legalább is az a föld vagy világ, amelyekből ezeket a tárgyakat a gondolkodás kihásítja, vagy belőle "kikonstruálja". Miután pedig a tárgyak az anyagi világ részei, maga a bolygó a gondolkodás hőtermelése révén és által melegszik.

Mindez arra utal és vall, hogy a föld mint bolygó nem volt felkészülve a gondolkodó emberre. Mint egy olyan dolgos gazda, aki nem készül a tolvaj látogatására. Az ember sem volt felkészülve megfelelően a földre. Legalább is a gondolkodó, tudományt művelő és technológiát létrehozó ember nem. Ezért aztán az embernek, ha fenn akar maradni, kell felkészülnie a földre. Ha magát tolvajként vagy rablóként határozná meg a földdel való viszonyában, akkor a környezetetikáról vagy egyáltalán a világhoz és embertársainkhoz való etikus viszonyulásról szóló beszédnek egész más fajtájúnak kellene lennie. Első lépésben önellentmondásra jutna, a tolvaj nem tud etikai beszédet tartani mindaddig, amíg tolvaj.

És mi történik, ha felismerjük, hogy az etika mint olyan, rabszolgatartás, tolvajlás eredménye? Lesz egyetlen ember, akinek jogosultsága lesz ellentmondás mentesen etikáról beszélni? Arisztotelész, Kant, Moore idejében, e nagy, etikai korszakalkotók korában még nem volt nyilvánvaló, hogy az emberiség és az emberség fejlődése, a kognitív képességek kialakulása, és a lehetőség, hogy e szerzők etikán és a jó fogalmán gondolkozzanak, valójában a földtől való energia-elvétel eredményei. Az ő munkájuk, a kategorikus imperatívusz is ezen törvénytelen és ellentmondásos kisajátító folyamat eredménye.

Észre kell vennie, hogy a földet felkészületlenül érték az elmúlt kétszáz év támadásai és hadműveletei. A föld védekezik, vagy sem, de forrósodik, és ez immár nem csak a tolvajlás, de a harc paradigmájával is értelmezhető. Ha békét akarunk kötni, mert ez túlélésünk záloga, akkor több tudományra, több gondolkodásra, kommunikációra, a jogalkotás, az etika és a társadalomelmélet megújítására van szükség. Valójában önmagunkkal és egymással kell békét kötni, hiszen csak magunkkal és egymással tárgyalhatunk – a földdel nem. A kategorikus imperatívuszt ugyanakkor ki kell terjesztenünk a földre és nem csak minden emberre. Ezt a kiterjesztést nem nehéz megtennünk. Kant eredetileg a cselekvés szubjektumaként és objektumaként csak az emberrel vagy legalább is az eszes lényel számolt.

“Cselekedj azon maxima szerint, melyet követve egyúttal azt is akarhatod, hogy maximád általános törvény legyen.”(Kant 50, magyar fordítás 52).

Azonban a kategorikus imperatívusznak az ítélőerő szerinti megfogalmazásában kijelenti, hogy cselekvésünk általános elvét ellentmondás mentesen el kell tudnunk gondolni mint természettörvényt.

“Cselekedj úgy, mintha cselekedeted maximájának akartod révén általános természettörvénnyé kellene válnia.” (Kant *uo.*, magyar fordítás 53)

Ám itt még csak az emberek közötti kapcsolatra utalt, és feltételes módon fogalmazott.

A természettörvények tételesen nem feltételes, hanem állító módon vannak. Az emberi cselekedeteket természettörvény hatásúként felfogva, a második idézett megfogalmazást átalakíthatjuk:

Cselekedj annak tudatában, hogy cselekedeted maximája akartod révén általános természettörvénnyé válik.

Ezt úgy kell értenünk, ha mindenki vagy legalább is a többség, a meghatározó politikusok, gazdasági vezetők aszerint cselekszenek, hogy a föld kincseit felhasználják (elrabolják), a földet rabszolgává teszik, megfosztják szabadságától, akkor ez úgy fog működni, mint természettörvény. Az emberiség kifosztja a földet, háborút vív ellene.

A harci tevékenységnek egy eleme a bányászat, különösen is az úgynevezett energiahordozók bányászata. A föld mintegy becsomagolta és saját mélyébe sülyesztette a szénkészlet egy jelentős részét, akár tiszta szén, akár szénhidrogének formájában. Ez a folyamat évmillióig tartott. Mintha a föld nem akart volna elégni, a felületén található szenet, ami az egyik legreakcióképesebb, legéghetőbb energiahordozó anyag, biztonságba helyezte saját mélyébe. A szén megszelídítése a szénvegyületekre alapozott élet létrehozatalával kezdődött. Az élet megjelenése szénszelídítési, bolygóvédelmi folyamatnak is tekinthető, hogy a föld élhető legyen magasabb szervezetségű teremtmények számára is. Az élőlények pusztulásával és föld alá kerülésével a szén a mélybe jutott, elzára az égéshez szükséges oxigéntől. A szén, szövetkezve egyéb atomokkal, az élőlények közt olyan struktúrát hozott létre, mint az emberi agy és a belőle vagy benne kialakuló tudat. Ez pedig nem csak létezik és él, de fel is ismeri mindezt. Kérdéseket tesz föl, túllépve az okság szükségszerű folyamatain, maga képes új folyamatokat létrehozni, sőt önmaga működési területét és hatékonyságát képes határtalanul kibővíteni. Ez az emberi aktivitás és technológia.

Az oksági folyamatoktól viszonylag szabad, racionális cselekvő, mely kutatja a természet törvényeit és azok felhasználásával cselekszik, a maga céljaira alkalmazza azokat, olyan folyamatokat indított el amelyek veszélyesek saját fennmaradása szempontjából. A hatalmas mennyiségű szénkészletet, évmilliók munkájának eredményét az ember két évszázad alatt a levegőbe pumpálta, előidézve az üvegház hatást és a felmelegedést. Az elmúlt száz évben az üvegházhatású gázok koncentrációja az atmoszférában 75%-kal nagyobb mértékben nőtt, mint az utolsó 21 000 évben. A huszonegyedik század elején a széndioxid mennyisége a légkörben nagyobb volt, mint az előtte lévő 417 000 évben.

A föld az ember életének feltétele, az ember valójában saját élete feltételét, tehát önmagát támadta meg. Ha ezt a folyamatot az emberek nem tudják megállítani, akkor saját eszük és intelligenciájuk nem jobb életet és felszabadulást, hanem pusztulást fog eredményezni. Az emberi faj pusztulását, nem a föld vagy a világegyetem pusztulását. Akkor ténylegesen az ember is csak olyan epizód lesz a föld történetében, mint a rég kipusztult fajok.

A jelenlegi folyamatok nem tarthatók fenn, az ember, ez a szénvegyületek bonyolult felépítménye meg fog sülni, el fog égni, ha nem változtatja meg a klímaváltoás irányát

A felmelegedést előidéző cselekvési módok nem tarthatók fenn, rosszak az ember számára, vagyis erkölcstelenek.

A technológiának a jót, az emberi életet, az ember és az élhető bolygó fennmaradását kell szolgálnia. A jó valóságosságának és megvalósíthatóságának kérdését kell feltennünk.

A jó és az erkölcs

A jót a világban csak az ember tudja létrehozni. A jót létrehozó cselekedet az erkölcsös tett. Nyilvánvaló, hogy a jó élet folyamatos, generációkon átívelő létrejövetele és fennmaradása érdekében meg kell mentenünk bolygónkat az ember okozta éghajlatváltozástól.

Az etika két nagy eredeti alakja Arisztotelész és Immanuel Kant. Arisztotelész szerint az etika tárgya a jó élet keresése a jó társadalomban. A jó társadalmat emberek alakítják, tehát az etika a jó általános keresése, melybe a társadalom jó kialakítása és megalkotása is bele tartozik. A jó élet lehetetlen a nem jó társadalomban. Immanuel Kant alaptételével kimondja, az egyének cselekedeteit a kategorikus imperatívusz univerzális racionalitásának kell alávetni, mely szerint olyan egyedi szabályok szerint kell cselekednünk, melyekről ellentmondás nélkül akarni is tudjuk, hogy általános törvény elvei legyenek.

Jelenleg általános törvény szerint melegszik a föld. A föld felmelegedése az ember szempontjából rossz. Az egyes emberek nagy részének cselekedete rosszra vezetett. Rossz volt az egyes emberek cselekvési elve. Ez a rossz azonban nem feltétlenül az egyének által tudatosan létrehozott rossz, hiszen nem tudhatták egyénenként, hogy fogyasztási szokásaik, melyeket a társadalom kínál, és amely nélkül élni sem volnának képesek, végső soron a bolygó klímaváltozásához vezet. E hatalmas kihívással egyénenként nem is lehet szembeszállni.

A demokráciák mint jó társadalmak megalkotásánál az egyes ember felelősségének és szabadságának, ebből következő moralitásának elvére építettek. Tekintettel azonban arra, hogy nem feltételezhetjük minden ember moralitását, ezért a közös élet szabályait, a törvényeket kell az etikára alapoznunk.

A környezeti probléma ezek alapján úgy lenne megoldható, ha a parlamentek olyan törvényeket hoznának létre, amelyek kötelezően védik a természetet, a légkört. Jogi és törvényi fennhatósága egy államnak azonban csak saját politikai-földrajzi határain belül van, a környezetszennyezés pedig nem ismer határokat. Ebből következik, hogy az általános klímaváltozás megállítására az egész földre kiterjedő törvényhozásra, törvény betartatási erőszakszervezetre és bíróságra lenne szükség. Ez azonban lehetetlenség. Az államok konferenciákon nemzetközi ajánlásokat fogadnak el, melyek teljesítési színvonala korlátozott, kétséges és kétségbe ejtő.

A világméretű klímaválság megoldására erős világkormányra lenne szükség, ami nem megvalósítható. Ezek után egyetlen lehetőség látszik, hogy a legfontosabb ipari országok törvényhozásai olyan környezetvédő törvényeket hoznának létre, amelyek példaként és kényszerként hatnának a világ minden pontján. Ha az Egyesült Államok, Kína, Németország, Japán és a többi jelentős ipari ország olyan normákat és olyan kényszereket fogadna el, amelyek radikálisan csökkentik a kibocsátást, az előbb-utóbb az egész világon hatást fejtene ki. A megoldás tehát az erős ipari államok

törvényhozásának fordulata lenne, amelyben egyelőre csak bízhatunk és reménykedhetünk.

Irodalom

- Arisztotelész (1997). *Nikomakhoszi etika*. Fordította Szabó Miklós. Európa Kiadó, Budapest.
- Arisztotelész (é.n.). *Politika*. Fordította: Szabó Miklós. <https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.htm>
- Biblia (1973). Budapest, Szent István Társulat.
- Gardiner, S. M., & Thompson, A. (Eds.). (2017). *The Oxford Handbook of Environmental Ethics*. Oxford University Press, Oxford..
- Kant, I. (1991). *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése* (G. Berényi, Trans.). Gondolat Kiadó, Budapest.
- Milne, M., & de Revière, C. (2015). *Les temps changent* (Az idők változnak). Paris. <https://www.youtube.com/watch?v=gDbohQI5BI>
- Szécsi, G., & Tóth, I. J. (2020). *Természet és felelősség. A környezeti etika és nevelés filozófiai alapjai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Szent Ágoston: *Vallomások*. Fordította Vass József. <https://mek.oszk.hu/04100/04187/04187.pdf>